
 <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2025-2-158-164>

 <https://orcid.org/0000-0001-5317-6198>

ПОЛІЩУК Роман

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: kaflit@ukr.net

УДК 37-051Ващ(477):37.017

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО ПРО ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я Й ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДНИКИ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ

У статті проаналізовано педагогічну спадщину Григорія Ващенка, сформований у ній виховний ідеал цього видатного педагога та місце і значення фізичного здоров'я й виховання в контексті виховного ідеалу.

Наголошено, що вся педагогічна система Г. Ващенка, виховний ідеал у ній базувалися на двох основних позиціях: духовності (релігійності, християнськості) й національно-демократичних (власне, українських) тенденціях, вироблених багатовіковою історією.

Відзначено ґрунтовну обізнаність Г. Ващенка з історією європейської педагогічної думки, педагогічними ідеями багатьох видатних педагогів (Коменського, Локка, Песталоцці, Руссо, Ушинського та ін.) щодо яких український педагог мав власні оціночні судження і смисли багатьох із них поділяв, застосовуючи у своїй педагогічній теорії та практиці. Зокрема і в частині значенності фізичного здоров'я та фізичного виховання, увагу до яких Г. Ващенко реалізовував і опосередковано (через сформований ним власний виховний ідеал), і безпосередньо (через його ідею тіловиховання).

Зауважено, що одною з форм опосередкованої реалізації аспекту фізичного здоров'я та фізвиховання у спадщині Г. Ващенка був послідовно сповідуваний принцип природовідповідності.

У розвідці проаналізовано природу і смисли цього принципу в педагога, типологічні паралелі з сутностями принципу природовідповідності в інших видатних педагогів. Так само проведено аналіз українського етнопедагогічного, зокрема рідинного, досвіду щодо аспектів фізичного здоров'я й виховання в ньому.

Виснувано, що педагогічна спадщина Г. Ващенка, зокрема щодо ідей фізичного здоров'я та фізвиховання в ній, лишається цілком актуальною в сьогоденні.

Ключові слова: Григорій Ващенко; педагогічна спадщина; фізичне здоров'я; фізичне виховання; духовність; національне; природовідповідність; етнопедагогіка.

Постановка проблеми. Як свідчить історія світової педагогічної думки, фізичне виховання та фізичне здоров'я людини (дитини) практично завжди, хоча, звісно, в різних формах, виявах, словесних формулах, бралось до пильної уваги, входило до педагогічних концепцій чи виховних ідеалів видатних мислителів і просвітників. Зовсім не виняток – і Григорій Ващенко як один із видатних українських педагогів ХХ

ст., якому випало плекати свої педагогічні візії і в СРСР, і на еміграції, у різних щодо свободи думки обставинах. Мав цей педагог власні судження і на проблематику, винесену в заголовок розвідки.

Аналіз досліджень. Оскільки педагогічна спадщина та й саме ім'я Г. Ващенка в Україні до часів незалежності практично було під забороною, то тільки з рубежу ХХ-XXI століть розпочалися глибші студії щодо педагогіки цього вченого, було створене педагогічне товариство цього імені, проведені конференції, семінари, видано чи перевидано Ващенкові праці. Із досліджень, у яких зачеплено проблеми з фізвиховання та фізичного здоров'я, варто відзначити посібник А. Бойко (Бойко, 2001), статті О. Бондаренко (Бондаренко, 2003) та автора цієї студії (Поліщук, 2012). Тому системне дослідження винесеної в назву розвідки проблеми відзначається і **новизною, й актуальністю.**

Мета статті – проаналізувати аспекти фізичного здоров'я та фізвиховання, їх місця, ролі та значення в контексті фізичного ідеалу всієї педагогічної спадщини Григорія Ващенка.

Виклад основного матеріалу. Проблема виховного ідеалу в педагогічній спадщині Г. Ващенка осмислена вельми ґрунтовно, як і більшість інших освітньо-виховних аспектів, до аналізу яких брався цей педагог. Звичайно, ключовою працею є тут ващєнківська монографія «Виховний ідеал», але і в інших своїх педагогічних студіях учений практично не випускав із поля зору той же виховний ідеал як основну мету виховної діяльності. Як і більшість аналізованих ним проблем, проблему виховного ідеалу Г. Ващенко простежив у діахронній ретроспекції, відзначаючи особливості ідеалу в кожній із епох поступу людської цивілізації, передовсім на європейському континенті. Тут він прийшов до висновку, що «ідеал людини в розумінні» нового періоду європейської історії – це людина гармонійно розвинена на християнській основі» (Ващенко, 1994, с. 88). Що ж до виховного ідеалу українців, яких педагог цілком природно й органічно вписував

у європейський гуманітарний простір, то під пером Г. Ващенка це звучало так: «Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ в розумінні властивостей людської особовості та її призначення» (Ващенко, 1994, с.103). Утім зауважимо, що останнє цитоване визначення можна прилаштувати до кожного народу чи нації. Зауважуємо це не випадково, акцентуючи на аспекті національному, адже педагогічна система Г. Ващенка послідовно ґрунтувалася на двох основних «китах»: духовності (релігійності, християнськості) й національно-демократичних (власне, українських) тенденціях, вироблених багатовіковою історією. «У виборі ідеалу людини, – писав Г. Ващенко, – велику роль мають відігравати традиції. Відмовлення від них саме в цьому пункті означало б відмовлення від своєї національності» (Ващенко, 1994, с. 103). Далі розгортаючи й мотивуючи ці свої уваги до аспекту національного у формуванні виховного ідеалу, педагог зазначає: «Не слід думати, що виховний ідеал може бути відбитий лише в педагогічних системах, або інакше, в творах педагогів. Він відбивається і в звичаях народу, і в його пісні, і в творах письменників. Він твориться віками і по традиції переходить від старших поколінь до молодших, що його доповнюють і вдосконалюють. Такий традиційний виховний ідеал поряд з іншими народами має і нарід український» (Ващенко, 1994, с.101).

Перед подальшим розгортанням думки зауважимо ще на одному аспекті. Коли ми вище звернули увагу на два основні «кити», на яких базуються педагогічні роздуми Г. Ващенка, то взяли до уваги та поділяємо і слушне міркування Омеляна Вишневського про те, що «зводити зміст спадщини Г. Ващенка лише до цих двох її особливостей – релігійного та національно-демократичного пафосу – нічим не виправдано і насправді є звуженням та применшенням її історичної ролі й освітньо-виховної функції» (Вишневський, 2000, с. 7). Безперечно, смислові дискурси ващенківської педагогічної системи дуже різноманітні.

Що ж до цікавого й потрібного нам тут аспекту фізичного здоров'я та його реалізації в контексті ващенківського виховного ідеалу, то перш за все, на наш погляд, треба вести мову про форми **опосередкованого** його втілення, зокрема, в широко пропагованому педагогом принципі *всебічного та гармонійного* розвитку особистості дитини (людини): «...ідеальна людина, – стверджував учений, – є перш за все людина гармонійно розвинена. Це означає, що вона має здорове і гарне тіло та високі властивості духа» (Ващенко, 1994, с. 84).

Одразу, певно, слід зауважити, що в дихотомії «дух і тіло» Г. Ващенко наголошував на верховенстві духу: «Людина має панувати не лише над природою, а й над собою, зокрема над своїм тілом. У Святому Письмі часто дух протиставляється тілові» (Ващенко, 1994, с. 44).

Ідея гармонійності у вихованні людини Г. Ващенком була проаналізована від античних часів до його – Г. Ващенка – сьогодення. Звертаємо увагу на вагу досвіду і традицій у педагогіці українського вченого. Послідовно ведучи мову про кожну з епох європейського розвитку (античність, середньовіччя, Ренесанс, т.зв. «нові часи» тощо) і вказуючи на особливості поняття гармонії людської особистості в кожній із епох, Г. Ващенко звертає увагу і на аспекти фізичного стану (буття). Скажімо, педагог відзначав, що «середньовічний виховний ідеал позбавлений гармонійності й суцільності, що властиві були грецькому виховному ідеалу часів розквіту грецької культури». Але водночас він зауважує на властивому для середніх віків ідеалові лицаря, «основною чеснотою якого є мужність», а «основне завдання лицаря – служити Богові і правді Христовій» (Ващенко, 1994, с. 87). Достатньо логічно припустити, що для категорії мужності мали бути й належні фізичні якості лицаря, які б допомагали виконувати відповідну його кодексіві й завданням місію.

Натомість ренесансна епоха, за слухним твердженням Г. Ващенка, повертається до виплеканого античним світом ідеалу гармонійно розвиненої людини. Якщо «середні віки високо піднесли духову природу людини й мету її життя перенесли виключно в тогочасний світ», то «нові віки, взявши від середньовіччя їх релігійні переконання, в той же час, подібно до античних греків, взяли під увагу її *фізичні* (курсив наш – Р.П.) властивості та інтереси і прагнення земного життя» (Ващенко, 1994, с. 88).

Вибудовуючи власну систему виховання особистості, Г. Ващенко твердо, послідовно спирався на відповідний досвід видатних педагогів «нового часу», зі спадщиною яких був дуже добре обізнаний і яку вельми компетентно застосовував у своїй теорії та практиці. Мовиться передовсім про Я.А. Коменського, якого український педагог іменує «батьком нової педагогіки» (Ващенко, 1994, с. 88), а також про Ж.-Ж. Руссо та Й.Г. Песталоцці. Звісно, Г. Ващенку була відомою спадщина й інших знаних європейських педагогів, тих же, скажімо, Д. Локка й Ф. Дістервега, але саме до думок перших трьох наш педагог апелював найчастіше, коли мовилося про виховні процеси чи виховний ідеал. Свідомо обстоюючи

християнські цінності як основу моралі й виховання, Г. Ващенко орієнтувався на згаданих європейських педагогів. «Великий і дуже позитивний вплив мало християнство й на педагогічні науки, – писав він. – На доказ цього досить назвати імення геніальних педагогів Яна Амоса Коменського й Песталоцці. Їхні педагогічні ідеї побудовані послідовно на засадах християнства. Під впливом християнства склався в європейській педагогіці виховний ідеал як мета виховання молоді» (Ващенко, 1997, с. 36). В інших своїх працях, у тому ж «Виховному ідеалі», український педагог відзначає тяглість і нові імпульси у творенні виховного ідеалу в працях Руссо, Герберта, Дістервега... «Послідовники Коменського розвивали далі його вчення про ідеал людини... Так, геніальний швейцарець Руссо кидає ключ: «Будь людиною». Метою виховання є в першу чергу не підготовка фахівця в тій чи іншій галузі практичної чи теоретичної діяльності, а високий і нормальний розвиток природних властивостей людини. Так розвинена людина зуміє потім оволодіти власним фахом» (Ващенко, 1994, с. 89). Аналізуючи судження видатних педагогів про гармонійне виховання, Г. Ващенко звертав увагу й на присутність у них – судженнях – уваги до фізичної підготовки, досконалості, фізичного здоров'я, які потрібні, зокрема, і для трудової діяльності.

Між іншим, достатньо цікаво спостерегти й відзначити, як розумілося явище гармонійності виховання тими ж європейськими педагогами, та й самим Г. Ващенком услід за його видатними «заочними» вчителями: «традиційний європейський виховний ідеал побудований на засадах гармонійного розвитку людини. Гармонійність треба розуміти не як розвиток всіх властивостей людини до однакового рівня, а як певну цілість, при якій кожна здібність посідає в особі те чи інше місце у зв'язку з ролю її в нашому житті й діяльності. Людину можна визнати гармонійною лише при тій умові, коли якась властивість її посідає центральне місце в її психічному житті і відіграє ролю стрижня, навколо якого органічно об'єднуються особисті властивості людини» (Ващенко, 1994, с. 183). Цілоком природно припускати і наявність фізичної досконалості (у т.ч. здоров'я) серед означених властивостей, часто або й найчастіше в ролі того самого стрижня, про який пише Г. Ващенко. Водночас маємо зауважити, що Г. Ващенко, безсумнівно, палкий поборник фізичного гартування дитини (в його термінології – тіловиховання), не абсолютизував категорію фізичного здоров'я як обов'язкового базису гармонійності, бо історія людства подала немало

прикладів, коли фізично слабка особистість прожила довгий, плідний і достатньо гармонійний вік. Учений за приклад цьому називає імена Платона й Канта (Ващенко, 1997, с. 122). Але, за його ж міркуваннями, такі приклади не можуть заперечити надзвичайну важливість фізичного здоров'я, фізичної досконалості для всебічного й гармонійного розвитку особи. До речі, щодо поняття гармонійності, то Г. Ващенко вів мову і про *загальну гармонійність*, яку «треба шукати не в одній людині, але у всій людності, тільки...» «Хай буде кожний досконалий сам по собі» (Ващенко, 1994, с. 90).

Ще одною формою *опосередкованої* реалізації аспекту фізичного здоров'я та фізичного виховання у спадщині Г. Ващенка був послідовно сповідуваний ним принцип *природовідповідності* у вихованні. Певно ж, цей принцип не був домінуючим у ващенківській педагогічній системі, та його вагітність і безумовну потрібність український педагог визнавав, про що можуть свідчити непоодинокі відповідні судження хоча б при оціночних характеристиках педагога на адресу тих же Коменського, Руссо, нашого Сковороди та ін. Тобто ми знову виходимо на питання уваги до традицій і педагогічного досвіду. «Теорія вільного виховання, – нотував Г. Ващенко, – сформувалася лише в другій половині XVIII ст. Сформулював її відомий швейцарський педагог Руссо. В основу її покладена засада природовідповідності у вихованні. Виходячи з цієї засади, Руссо і його послідовники твердять, що дитина має розвиватись вільно, відповідно до своїх природних нахилів і здібностей...» (Ващенко, 1994, с. 124).

На підтвердження сказаного Г. Ващенком зачитуємо самого Ж.-Ж. Руссо, який, скажімо, писав: «Для зміцнення тіла і сприяння його росту природа має свої засоби, котрим ніколи не слід протидіяти» (Коменський, 1998, с. 226). Або згадаємо достатньо відомі рекомендації швейцарського педагога щодо форм і можливостей опіки над дитиною, починаючи від перших днів її народження (Коменський, 1998, с. 213–215). Ті ж його рекомендації про купання, привчання до спеки й холоду, до перебування на свіжому повітрі тощо. Власне, мовиться про ті сфери буття, які формують фізичне здоров'я дитини, впливають на нього. Між тим, Г. Ващенко помітно розширив семантику принципу природовідповідності, включаючи в нього й аспекти національний, духовний, демократичний. У цьому можна вбачати й відомий досвід К. Ушинського (Ушинський, 1983). Послідовно зорієнтована на принцип природовідповідності, «Уся творчість Г. Ващенка, –

зазначає О. Вишневський, – ...націлена на освіту і виховання людини для життя саме в природовідповідних умовах, без наглядча і на засадах життєздатної системи цінностей». Що ж до останньої, тобто – системи цінностей, то цитований науковець включає до неї «все інше, найбільш помітне для ока: духовність і релігійність, розуміння моралі, патріотизм на національній основі, громадянськість, родинність, характерність тощо... Все це є *природним* для нормального стану людини, що живе на свободі» (Вишневський, 2000, с. 9). Розуміємо, що важливий для нас аспект фізичного здоров'я (і виховання) в цитованих рядках таки ж «захований», але його достатньо логічно знайти хоча б у словах про «життєздатну систему цінностей». Тим паче, коли ми врахуємо, якої ваги й уваги приділяв Г. Ващенко тіловихованню.

Аналіз же суджень Г. Ващенко про принцип природовідповідності варто доповнити його ж роздумами про роль і значення природи (тут скоріше мається на увазі природне довкілля), яка «створена Богом і відбиває Його Премудрість». Далі ж педагог переводить «рівень» роздумів із богоданості природи до прагматичніших суджень: як можна використати досконале природне довкілля для процесу виховання, в т.ч. і для оздоровлення, фізичного гартування. «Для розвитку любови до рідної природи й рідного оточення, – писав Г. Ващенко в статті «Виховання любови до батьківщини», – треба, щоб приміщення дитячого садка і його подвір'я мали затишний вигляд і вабили до себе дітей... Але коли б дитячий садок був найкраще оздоблений і мав найкраще дворище, дітей не слід тримати у вузькому оточенні садка, їх треба частіше виводити на ширші простори: в ліс, поле, на річку, на озеро» (Ващенко, 1997, с. 82–83). В іншому місці цієї ж праці педагог пише про ширші виховні можливості природи: «...пластуни організують короткотермінові мандрівки в природу, живуть там тижнями і місяцями в наметах, спостерігають явища природи, приучаються орієнтуватися в місцевості і т.ін. (тут можна логічно додати, знаючи принципи пластівського життя: гартують фізичне здоров'я. – Р.П.). Все це має всебічний виховний вплив на молодь» (Ващенко, 1997, с. 94). Варто зазначити, що таку практику «мандрівок у природу» широко застосовував Василь Сухомлинський, дещо пізніше – Олександр Захаренко, інші українські педагоги новітнього часу.

Якщо далі вести аналіз форм і способів реалізації ващенківського виховного ідеалу в частині турботи про фізичне здоров'я, про його збереження і зміцнення, про фі-

зичне виховання дітей, явлених *опосередковано*, то варто звернути увагу на використання вченим *етнопедагогічного* досвіду свого народу. Семантичні площини етнопедагогіки тут різні – родинне виховання, козацька педагогіка чи її елементи, використання національного словесного мистецтва – усного й писемного. Якщо зважати на міру уваги, яка приділялася в кожній із цих площин саме аспектові фізичного здоров'я, то їх – кожен з площин – доцільніше розмістити в наведеній вище послідовності. Розглянемо їх детальніше, звертаючи увагу й на сповідуваний педагогом принцип гармонійності.

Отже, аспект фізичного здоров'я та виховання у ващенківській родинній педагогіці. Педагог відводив родині винятково важливу роль у всебічному вихованні дитини, особливо в тісній сув'язі з вихованням у школі. «Родинна мораль, – писав Г. Ващенко, – є одною з найважливіших умов здорового особистого й суспільного щастя» (Ващенко, 1997, с. 52). Чи не найдетальніше свої погляди на цю проблему Г. Ващенко виклав у статті «За здорову і свідому українську родину». У ній педагог, котрий був і глибоким фаховим психологом, аспект родинного виховання осмислив із урахуванням дитячої психології, зокрема, вікової дитячої психології. Природно, він звернув увагу і обґрунтував можливість, особливості та значення турбот про фізичне здоров'я на кожному з вікових етапів розвитку дитини. Так, скажімо, аналізуючи найраніший період життя – від народження і до трьох років, Г. Ващенко зазначав, що «Однією з особливостей психіки дитини цього періоду є те, що вона потім не пам'ятає майже нічого з нього. З цього нібито можна зробити висновок, що до двох з половиною років життя людини слід звертати увагу виключно на фізичний розвиток її. Думати так було б великою помилкою...» (Ващенко, 2000, с. 316). Далі ж педагог мотивує таке своє резюме, зауважуючи особливо на необхідності з перших же днів життя дитини дбати про її органічне різнобічне виховання, особливо в сенсі виховання національного, через материнські пісні, особливо – колискові рідною мовою. В іншій своїй статті Г. Ващенко таким же важливим виховним моментом етнопедагогічного змісту називає народні казки, оповідання, особливо ж – гри. А дитяча гра, яка зазвичай рухлива, є важливим засобом зміцнення здоров'я. «Рядом з казкою, оповіданням і піснею як чинниками виховання дитини, – нотує педагог, – стоїть гра. Дошкільний вік часто називають періодом гри» (Ващенко, 1997, с. 81). Оцей самий аспект дитячої гри знаходить у Григорія

Ващенко достатньо широкий і різнобічний аналіз, зокрема й із позицій психологічних. У вже згаданій статті «За здорову і свідому українську родину» є підрозділ «Дитяча гра», в якому педагог, послуговуючись судженнями «психологів різних напрямків», зокрема, теоріями гри, розробленими Гроссом, Спенсером, Бюлером, характеризує різні психологічні мотивації дитячої гри, котрі врешті-решт дають певний (потрібний) виховний ефект. Ці компетентні роздуми українського педагога вельми переконливі, цікаві й засвідчують глибокий інтелектуальний масштаб його мислення. Спробуємо наступною цитатою продемонструвати й інтелектуалізм Г. Ващенко, і важливість аналізованої ним психолого-педагогічної проблеми. «Гросс вбачає сенс гри в тому, – пише Г. Ващенко, – що вона підготовляє дитину до майбутньої серйозної діяльності, що в процесі її дитина вправляє свої фізичні й психічні сили для майбутнього. Ця теорія вірно відбиває ролю гри в розвитку людини, але не з'ясовує стимулів до неї. Крім того, коли стати виключно на позиції цієї теорії, дитинство губить свій сенс: воно стає лише підготовчим ступенем до життя дорослої людини. Доповненням до теорії Гросса може бути теорія Бюлера, що цілком сходиться з поглядами Дьюї на асоціативне й рефлексивне мислення. На думку Бюлера, мотивом гри є задоволення від самого ігрового процесу, незалежно від його наслідків. Дьюї також стверджує, що різниця між грою і працею полягає в тому, що в першій центр ваги – самий ігровий процес, а в другій – результат» (Ващенко, 2000, с. 322). Ефективно послуговуючись досвідом відомих учених, Г. Ващенко приходять до власних вислідів у проблемі, яка аналізується, – дитячої гри. Він солідаризується з думками відомих дослідників про «велике значення гри для фізичного і духовного розвитку дитини», погоджується і стверджує, що «В іграх, особливо рухливих, дитина розвивається фізично, у неї наростають і міцніють м'язи, інтенсивно діють дихання й органи кровообігу» (Ващенко, 2000, с. 323). Важливо, що тут же педагог акцентує й на інших позитивах гри в душі й тілі дитини, зокрема, на емоційному ефекті (оптимістичному!), на соціальних почуттях, на розвитку інтелектуальних здібностей і творчої фантазії. Власне, знову виходимо на принцип гармонійності.

Дещо розширює опосередковану етнопедагогічну семантику родинного виховання в частині зміцнення здоров'я дітей те, що Г. Ващенко інколи апелює й до досвіду козацької педагогіки. Скажімо, в статті «Мораль християнська і комуністична»

він пише, що «В козацьких родинах діти, вітаючись із батьками або дякуючи їм, цілували в них руку. Міцна родинна мораль великою мірою сприяла збереженню серед українського народу його кращих традицій» (Ващенко, 1997, с. 53). Ми ж пам'ятаємо, що в системі козацької педагогіки, тим паче в козацьких родинах, активно культивувався дух фізичної досконалості й лицарства, який «вбирав» у себе й високі моральні, духовні чесноти.

Міркуючи за принципом, сказати б, «від протилежного» та спираючись на багатий життєвий досвід і реальний життєвий плин, Г. Ващенко у своїх розмислах про здоров'я дітей вів мову і про те, «що піклування про дитину має починатися ще до її народження» (Ващенко, 1997, с. 175), що після народження дитини не завжди батьки можуть із якихось об'єктивних причин поклопотатися про її добробут і здоров'я, а тому, – зазначав педагог, – «мусять бути організовані дитячі ясла, де працюватимуть сестри з медичною освітою й педагогічною підготовкою» (Ващенко, 1997). Тобто вчений передбачав і можливість захворювань, і необхідність лікування задля зміцнення фізичного здоров'я дитини.

Григорій Ващенко був уважний і до тих фізичних особливостей людини (дитини), які обумовлюються її віком. Тут педагог особливу увагу звертав на гігієну праці, на її характеристики і на ставлення самої людини до цих аспектів. Тут уже мова йде не про опосередкованість, а про *безпосередність* проблеми фізичного (і психічного) здоров'я. «У більшості старих людей дійсно послаблюють фізичні сили. Що ж до сил психічних, зокрема розумових, то вони послаблюють лише у тих, хто мало працював розумово або провадив ненормальний образ життя. Навпаки, у тих, хто довгий час розумно і регулярно працювали в галузі науки, мистецтва або і на громадській роботі, розумові і взагалі психічні здібності не занепадають, а іноді навіть зростають у силі» (Ващенко, 1997, с. 122). Порівнюючи ж переваги старших і молодших людей у частині їхнього здоров'я, Г. Ващенко відзначав у молоді «невичерпну енергію й молодечий запал», а в старших – більшу унормованість психіки.

Тут, певно, слід указати й на те, що Г. Ващенко надавав неабиякого значення і статевому вихованню молоді, зокрема вважав, що активне заняття фізичною культурою, рухові навантаження послаблюватимуть «несвоєчасні» інстинкти тіла: «Велику профілактичну ролю у статевому вихованні, – писав учений, – має упорядкований гігієнічний образ життя, зокрема руханка. Оздоровлюючи тіло людини, вона

разом з тим оздоровлює і її дух» (Ващенко, 1997, с. 111).

І зовсім прямо й безпосередньо писав Г. Ващенко про фізичне здоров'я дітей, про його фундаментальну важливість, про завдання школи в цьому питанні, про специфіку його розв'язання. Писав про це в книзі «Виховний ідеал». Наведемо вельми важливу й доволі вичерпну цитату: «Останнє завдання нашої школи – це фізичне виховання молоді. Школа має виховати дітей здоровими, міцними й спритними. Фізичне виховання не може ставити перед собою завдання виховувати атлетів. Проти цього заперечував ще Аристотель. Але школа мусить так поставити фізичне виховання, щоб наша молодь була не тільки здоровою під час шкільного навчання, а й після закінчення школи.

Тому ж з дитинства треба прищепити дітям здорові гігієнічні навички щодо їжі, чистоти, користування повітрям, чергування праці і спочинку й таке інше. Ці навички мають спиратися на певні знання в галузі гігієни. Крім того треба виховувати молодь так, щоб вона могла без шкоди для здоров'я зносити холод і спеку і взагалі була витривалою до впливів підсоння.

Виховуючи міць тіла, – нотував далі педагог, – треба прагнути до гармонійного розвитку системи м'язів у цілому. Є гімнастичні системи, що сприяють розвитку лише якихось окремих частин тіла... Наша школа мусить застосовувати тільки такі системи гімнастики, що розвивають гармонійно всі частини тіла» (Ващенко, 1994, с.187–188).

Щодо зацитованого можемо хіба що зауважити таке: Г. Ващенко хоч і написав про фізичне виховання як «останнє завдання нашої школи», останнім його за значенням для людини (дитини) жодним чином не вважав, просто в переліку розглянув його останнім. Загалом же він зауважив, що «фізичне виховання не можна розглядати без зв'язку з вихованням інтелектуальним і моральним. Основне у людини – її дух. Отже, дітей треба виховувати так, щоб тіло у них було спритним і міцним знаряддям духа» (Ващенко, 1994). Зосередимо увагу й на такому нюансі цитованих міркувань: український педагог розумівся і на гігієні спорту, брав її до уваги.

Висновки. Така витончена компетентність Г. Ващенка в царині фізичного виховання, фізичної культури і спорту, їхнього місця в системі педагогічної теорії та практики пояснюється тим, що педагог вельми ґрунтовно оволодів «історією питання». Його розмисли відповідної тематики лишаяються актуальними в сьогоденні та використовуються в сучасній педагогічній науці.

Список бібліографічних посилань

- Бойко, 1998 – Бойко, А.М. (1998). «... Служба Богові і Батьківщині» (Григорій Ващенко: альтернатива поглядів і оцінок): науково-методичний посібник. Київ. 428 с.
- Бондаренко, 2003 – Бондаренко, О. (2003). Актуальність ідей Григорія Ващенка в організації пропаганди здорового способу життя в сучасних умовах. Г.Г. Ващенко – видатний педагог національного відродження України: збірник наукових праць. Черкаси: Вид-во ЧДУ. С. 161–165.
- Варавва, 2005 – Варавва, В. (2005). Свідоме ставлення підлітків до власного організму – запорука здоров'я (В. Сухомлинський – школі). Шкільна бібліотека, 7: 29–38.
- Васьков, 2004 – Васьков, Ю.В. (2004). Концепція розвитку фізичного виховання в ЗОШ. Теорія і методика фізичного виховання, 2: 2–8.
- Ващенко, 1997 – Ващенко, Г. (1997). Вибрані педагогічні твори. Дрогобич: Вид. фірма «Відродження»: 214 с.
- Ващенко, 1994 – Ващенко, Г. (1994). Виховний ідеал: Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава: «Полтавський вісник». 192 с.
- Ващенко, 2000 – Ващенко, Г. (2000). Твори: Т.4. Праці з педагогіки та психології. Київ: «Школяр»-«Фода» АТД. 416 с.
- Ващенко, 1953 – Ващенко, Г. (1953). Український ренесанс ХХ століття. Торонто: Вид-во «На варті». 80 с.
- Вишенський, 2000 – Вишенський, О. (2000). Григорій Ващенко на тлі актуальних завдань сучасної української педагогіки (Етюди до системного аналізу). Ващенко Григорій. Твори: Т.4. Праці з педагогіки та психології. Київ: «Школяр»-«Фода» АТД. С. 3–29.
- Ващенко – видатний педагог, 2003 – Г.Г. Ващенко – видатний педагог національного відродження України: збірник наукових праць. Черкаси: Видавництво ЧДУ. 166 с.
- Коменський, 1998 – Коменський Я. А. и др. (1998). Педагогическое наследие: Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци / Сост. В.М. Кларин & А.Н. Джуринский. М.: Педагогика. 416 с.
- Поліщук, 2015 – Поліщук, Р. (2015). Григорій Ващенко і проблема педагогічного досвіду: кілька загальних зауваг. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки», 15(348): 86–89.
- Ушинський, 1983 – Ушинський, К.Д. (1983). Вибрані педагогічні твори: У 2 т. Київ: Радянська школа, Т. 1. 488 с. Т. 2. 360 с.

References

- Boiko, A.M. (2001). “... Service to God and Homeland” (Hryhorii Vashchenko: The Alternative of Views and Evaluations): scientific and methodological manual. Kyiv. 428 p. [in Ukr.].
- Bondarenko, O. (2003). The Relevance of Hryhorii Vashchenko's Ideas in Promoting the Healthy Lifestyle in Modern Conditions. In H. H. Vaschenko is the Outstanding Educator of Ukraine's National Revival: Collection of Scientific Works. Cherkasy: ChSU Publishing. Pp. 161–165. [in Ukr.].
- Varava, V. (2005). The Conscious Attitude of Teenagers Towards Their Own Body as the Key to Health (V. Sukhomlynskyi for the School). School Library, 7: 29–38. [in Ukr.].
- Vaskov, Yu.V. (2004). The Concept of Physical Education Development in Secondary Schools. Theory and Methods of Physical Education, 2: 2–8. [in Ukr.].
- Vashchenko, H. (1997). Selected Pedagogical Works. Drohobych: “Vidrodzhennia” Publishing Firm. 214 p. [in Ukr.].
- Vashchenko, H. (1994). The Educational Ideal: A Textbook for Teachers, Educators, Youth, and Parents. Poltava: “Poltavskiy Visnyk”. 192 p. [in Ukr.].

- Vashchenko, H. (2000). Works: Vol. 4. Works on Pedagogy and Psychology. Kyiv: "Shkoliar" – "Foda" Ltd. 416 p. [in Ukr.].
- Vashchenko, H. (1953). The Ukrainian Renaissance of the 20th Century. Toronto: "Na Varti" Publishing. 80 p. [in Ukr.].
- Vyshnevskiy, O. (2000). Hryhorii Vashchenko in the Context of Current Tasks of the Modern Ukrainian Pedagogy (Studies in System Analysis). In: *Vashchenko, H. Works: Vol. 4. Works on Pedagogy and Psychology*. Kyiv: "Shkoliar" – "Foda" Ltd. PP. 3–29. [in Ukr.].
- H.H. Vashchenko as the Outstanding Educator of Ukraine's National Revival: Collection of Scientific Works. (2003). Cherkasy: ChSU Publishing. 166 p. [in Ukr.].
- Komensky, J.A. et al. (1998). The Pedagogical Heritage: J. Komensky, J. Lock, J.-J. Rousseau, J.H. Pestalozzi. Compiled by V.M. Klarin, A.N. Dzhur-?nsky. Moscow: Pedagogy. 416 p. [in Rus.].
- Polishchuk, R. (2015). Hryhorii Vashchenko and the Problem of Pedagogical Experience: Some General Remarks. *Bulletin of Cherkasy University. Series "Pedagogical Sciences"*, 15(348): 86–89. [in Ukr.].
- Ushynsky, K.D. (1983). The Selected Pedagogical Works: In 2 Volumes. Kyiv: "Radyanska Shkola", 1983. Vol. 1. 488 p.; Vol. 2. 360 p. [in Ukr.].

POLISHCHUK Roman

Ph.D in Pedagogy, Senior Lecturer, Chair of Physical Education Theory and Methods, Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

HRYHORII VASHCHENKO ON PHYSICAL HEALTH AND UPBRINGING AS COMPONENTS OF EDUCATIONAL IDEAL

Summary. *The article analyzes the pedagogical heritage of Hryhorii Vashchenko, the educational ideal formed in it by this outstanding educator, and the place and significance of physical health and upbringing in the context of the educational ideal. It is emphasized that the entire pedagogical system of H. Vashchenko, the educational ideal in it, were based on two main positions: spirituality (religiousness, Christianity) and national-democratic (actually, Ukrainian) tendencies developed by centuries-old history. It is noted that H. Vashchenko had a thorough knowledge of the history of European pedagogical thought, the pedagogical ideas of many prominent educators (Comenius, Locke, Pestalozzi, Rousseau, Ushynsky, etc.) regarding whom the Ukrainian educator had his own evaluative judgments and shared the meanings of many of them, applying them in his pedagogical theory and practice. In particular, it concerns the significance of physical health and physical education, the attention to which H. Vashchenko realized both indirectly (through his own educational ideal formed by him) and directly (through his idea of physical education). It is*

noted that one of the forms of indirect realization of the aspect of physical health and physical education in the heritage of H. Vashchenko was the consistently professed principle of conformity to nature.

The research analyzed the nature and meanings of this principle according to the educator, typological parallels with the essence of the principle of natural correspondence according to other prominent educators. The Ukrainian ethnopedagogical, in particular family, experience regarding aspects of physical health and education in it was also analyzed. It was concluded that the pedagogical heritage of H. Vashchenko, in particular regarding the ideas of physical health and physical education in it, remains quite relevant today.

Keywords: *Hryhorii Vashchenko; pedagogical heritage; physical health; physical education; spirituality; national; nature; ethnopedagogy.*

Одержано редакцією 19.05.2025
Прийнято до публікації 24.06.2025